

Підготовка педагогічних кадрів з релігійної освіти для середніх шкіл Австрії

Валентина Мішак

У статті проаналізовано шляхи підготовки вчителів релігії для середніх шкіл Австрії, розкрито важливу роль тісної співпраці між державними та церковними вищими навчальними закладами у вдосконаленні австрійської освітньої системи та підвищенні кваліфікації викладачів релігійно-педагогічного напрямку.

Ключові слова: теологічна та релігійно-педагогічна освіта, учитель релігії, державні та церковні вищі навчальні заклади, підвищення кваліфікації вчителів релігії.

Постановка проблеми. Динаміка демократичних змін в Україні, прагнення духовного відродження, складність соціально-економічних процесів в нашій країні за роки її незалежності привели до посилення інтересу до релігії в українському суспільстві та сприяли зростанню її впливу на соціокультурне життя країни. Результатом намагання значної частини українського суспільства залучити великий духовно-моральний потенціал релігії для духовного відродження нації стало введення в українській школі низки факультативних курсів духовно-морального спрямування: «Основи християнської етики», «Етика: духовні засади», «Християнська етика в українській культурі» та створення кафедр теології у деяких державних вищих навчальних закладах.

У процесі викладання предметів духовно-морального спрямування виникає чимало проблем. Однією з найбільш актуальних з них є підготовка педагогічних кадрів для загальноосвітніх шкіл, що нерідко відбувається стихійно і здійснюється переважно на регіональному рівні. Враховуючи складність та багатогранність проблеми підготовки педагогічних кадрів та інтеграції виховного потенціалу релігії у шкільну систему України, корисно було б звернутися до вивчення досвіду професійної підготовки вчителів релігії в країнах Західної Європи, куди спрямовує свої інтеграційні прагнення наша держава. Прикладом для інших держав щодо використання потенціалу релігії для виховання молодого покоління може слугувати Австрія, країна Центральної Європи, де ефективне функціонування системи релігійного виховання впродовж багатьох років забезпечується стійким характером державно-церковних відносин, що відображені в державних актах та регулюється Основним Законом країни.

Виклад основного матеріалу. Австрія є багатоконфесійною країною, в якій традиційно домінує католицизм. Розвиток цієї конфесії в Австрії пов'язаний в першу чергу з економіко-географічним положенням цієї країни. Перебуваючи в

центрі Європи, Австрія впродовж століть значною мірою відчувала на собі вплив Риму. Ще в часи Середньовіччя Римська католицька церква завоювала провідні позиції серед населення Австрії, тому не випадково, що більше, ніж 70 % населення цієї країни сповідує католицизм. Найбільше католиків, за даними 2009 року, проживає у федеральних землях – Нижня Австрія (91,5 %), Бургенланд (85,3 %), Тироль (83,7 %) та Штирія (81,8 %). Незважаючи на домінуючу позицію католиків в австрійському суспільстві, в XVI столітті тут поширився вплив лютеранської та реформатської церков і, як наслідок, частина громадян цієї країни прийняла протестантизм (4,7 %). В 1999 році найбільшій відсоток євангелістів проживав у федеральних землях Бургенланд (14 %), Каринтії, Верхній Австрії та Відні (77 тис.). В останнє десятиліття в країні зростає чисельність мусульман (400,000–500,000 тис.), головним чином за рахунок міграції з Туреччини та Югославії. Водночас чисельність єврейського населення (біля 20 тис.), яке проживало в основному у Відні, скоротилося за часів голокосту та нацистського режиму і є на сьогодні одною з релігійних меншин Австрії на рівні з індуїстами, сикхами, буддистами та православними віруючими.

Не дивлячись на багатоконфесійність австрійського суспільства завдяки державному регулюванню релігійно-державних відносин упродовж століть вдавалося, з одного боку, утримувати в країні релігійну стабільність, а з іншого, використовувати потенціал релігії для виховання молодого покоління. Закономірно і традиційно, що найбільший вплив на виховання молоді робить найчисельніша релігійна конфесія Австрії – католицька церква.

В основу тісної співпраці між австрійською державою та церквою у сфері освіти було покладено низку угод між урядом країни та представниками католицької церкви. Ще 18 серпня 1855 році між Ватиканом та Австрійською республікою було укладено договір-конкордат, який набрав чинності 5 листопада 1855 року, підтверджений приїздом єрцбiшофа Йозефа Отмара Раушера на запрошення кардинала Міхаела Віале-Прела до Риму. Австрійський конкордат був першим після революції 1848 р. і став добрим прикладом для федеративних земель Німеччини – Вютенберга (1857) та Бадена (1859), а також зробив значний вплив на церковно-шкільну політику Іспанії, Голландії, Сардинії та Швейцарії. Конкордат складався з 36 статей. Статтями V і VIII законодавчо забезпечувався церковний вплив на викладання релігії у школах. У найважливішій статті V йдеться про те, що «весь навчальний процес католицької молоді в усіх школах, як державних, так і недержавних, ґрунтується на вченні католицької релігії; єпископам від імені їхньої пастирської установи надається право керувати усіма державними і недержавними навчальними закладами і ретельно стежити за тим, щоб у жодному навчальному предметі не було нічого такого, що суперечило б католицькому віросповіданню і моральній чистоті» (Konkordat zwischen Franz Joseph I und Papst Pius IX. – Wien, 1855. – Art. V). Згідно з § 1 Імперського шкільного закону, школа зобов'язувалася виховувати «в ім'я Господнє, забезпечувати глибоку повагу до цісаря та його династії, сприяти шануванню закону і державного ладу, виховувати повагу до

свого народу та спільної батьківщини, національну терпимість, любов до людини та ближнього [3, 175–177].

Укладені угоди між державою і церквою дали можливість створювати навчальні заклади для релігійної освіти молоді та професійної підготовки відповідних педагогічних кадрів. Створення закладів з підготовки вчителів релігії було справою держави та церкви. Державне регулювання релігійною освітою здійснювалося під керівництвом федеральних земельних управлінь освіти зі згоди Міністра культури і освіти на теологічних факультетах найстаріших університетів Австрії: Віденського університету (1365 р.), університетів у містах Грац (1585 р.), Зальцбург (1619 р.) та Інсбрук (1669 р.). У створенні закладів релігійної освіти та регулюванні їх діяльності активну участь брала католицька церква. Католики через свої ордени та інші об'єднання створили низку приватних шкіл, в яких окремо навчалися юнаки і дівчата, а згодом були створені і релігійно-педагогічні інститути. Навчання в релігійно-педагогічних інститутах здійснювалося за певних умов. Претендентам на навчання мало виповнитися п'ятнадцять років. Вони мали володіти добрим фізичним здоров'ям, вести моральний спосіб життя, а також мати базову освітню підготовку. Випускників середніх релігійних католицьких шкіл, які склали іспити, допускали до навчання в цих інститутах згідно з § 16 статуту, без вступного екзамену. Крім того, випускники шкіл були звільнені від занять з тих предметів, що входили до їхнього атестату зрілості. Тому такі студенти починали навчання в інституті з третього курсу [9, с. 39–41].

В державно-церковних угодах за церквою було також закріплено право духовного нагляду за навчальними закладами. Це право включало затвердження змісту навчання в школі, вимогу, щоб викладання здійснювалося відповідно до католицького віросповідання, а також застереження до вчителів жити за церковними канонами [5]. До кандидатів на учительську посаду в середній школі висувалися певні вимоги. Вони мали подавати на перевірку інспекторам навчальних закладів підготовлені дома конспекти занять, виконувати педагогічно-дидактичні завдання для підтвердження здатності здійснювати навчальну діяльність. Крім того, кандидат на відкритому уроці в школі мав продемонструвати свої педагогічні вміння.

Учителі, які належали до церковних орденів, отримували посаду учителя за рекомендацією вищих за саном керівників, котрі відповідали за їхні фахові та педагогічні здібності. Перед затвердженням на посаді вчитель релігії складав два державних іспити і проходив процедуру узгодження його кандидатури з церквою. Католицька церква називає цей процес – дорученням церкви (*missio canonica*), оскільки праця релігійного педагога традиційно вважається служінням церкви суспільству. Вчитель релігії повинен бути членом церкви та викладати релігію на основі Святого Письма і згідно з віросповіданням своєї конфесії. До викладання католицької релігії не допускаються особи, які розлучені або взяли повторний шлюб. Для успішного отримання церковних повноважень кандидату потрібно протягом навчання підготувати та провести не менше одного відкритого уроку релігії в школі з курсів, які пропонуються на вибір студента, прослухати як мінімум два предмети з теології/віровчення, а також успішно пройти семінар з методики викладання релігії в школі [10].

Поряд з педагогічними кадрами, які пройшли підготовку у державних навчальних закладах, вчителями релігії подекуди працювали особи, які частково були залучені до церковного служіння, а частково зайняті викладанням у школі. Це

відбувалося у зв'язку з тим, що з часом інтерес до релігійно-педагогічної освіти в австрійському суспільстві знижувався і вчителями релігії бажала стати все менша кількість педагогів. Тому місцеві церкви почали відкривати релігійно-педагогічні інститути для того, щоб надати право викладання релігії в школі служителям і активістам з церкви, які не мали педагогічної освіти. Служителі церкви на рівні з усіма іншими, хто бажав викладати релігію в школі, здобували університетську теологічну освіту. Окрім того, католицька теологія викладалася також у церковних вищих навчальних закладах: теологічних інститутах та релігійно-педагогічних центрах, за якими держава визнала право підготовки вчителів релігії для закладів дошкільної, молодшої та середньої ланки загальної середньої освіти, а також спеціалізованих навчальних закладів [4]. Такі інститути нерідко функціонували у тісній співпраці та інтеграції з теологічними факультетами університетів.

На сьогоднішній час в Австрії майбутні вчителі релігії не лише католицької конфесії, але й євангельської, як другої конфесії за кількістю віруючих в Австрії, а також прихильники іудаїзму та ісламу здобувають вищу освіту в приватних релігійних вищих школах, церковних інститутах і центрах, за якими держава визнала право підготовки педагогів для викладання релігії. Інститути релігії, як правило, працюють у таких основних напрямках, як надання педагогічної освіти служителями церкви, надання другої вищої освіти вчителям, які склали перший і другий державні іспити і вже мають місце роботи, заочне та дистанційне навчання релігійної педагогіки, підвищення професійного рівня вчителів релігії. Наукова розробка релігійної педагогіки відбувається у церковних інститутах лише у співпраці з університетами [11].

Релігійно-педагогічні інститути опікуються також вчителями релігії, які працюють у своєму регіоні, координують проходження педагогічної практики студентів-теологів у школах свого регіону, розробляють навчальні програми, підручники, посібники, навчальні засоби, влаштовують семінари для підвищення кваліфікації вчителів релігії та вчителів недільних шкіл, співпрацюють з університетами у розробці теорії викладання релігії. Релігійно-педагогічні інститути видають методичні журнали, книги, підручники, мають власні бібліотеки. Діяльність таких інститутів частково фінансує держава, проте більше двох третин їхнього бюджету складають церковні пожертви. Невеликі теологічно-педагогічні центри можуть мати усього декілька працівників. Викладачі інститутів мають вищу педагогічну, релігійно-педагогічну, філософську або теологічну освіту, і зазвичай вони є докторами теології та релігійної педагогіки. Навчання, участь у семінарах та конференціях в таких інститутах платні. Релігійно-педагогічні інститути у Зальцбурзі та Відні щороку проводять десятки семінарів для вчителів, ведуть широку теоретичну та практичну діяльність, публікують підручники не лише для інститутів, але й для університетів, мають великий штат працівників.

Навчання вчителя релігії в університеті, подібно до інших спеціальностей, має теоретичну (до першого державного іспиту) та практичну (до другого державного іспиту) частину. Теоретичний етап навчання складається з відвідування лекційних, семінарських та практичних занять з обраної дисципліни. У межах трирічної теоретичної підготовки майбутні вчителі релігії також проходять стажування в школі, де вони щотижня можуть бути присутніми на уроках релігії з наступним обговоренням їх зі своїми викладачами. Цей етап навчання в усіх землях Австрії завершується першим державним іспитом. Потім

кандидат на вчительську посаду проходить практику [8]. Майбутній вчитель працює у школі з повним навантаженням під наглядом досвідченого вчителя та контролем місцевого церковного відділу освіти. Якщо особисте життя викладача не відповідає церковним принципам або церква не впевнена в тому, що освітній процес буде здійснюватися згідно з її віровченням, вона має право відхилити таку кандидатуру, або звільнити такого вчителя (*Missio canonica*) без можливості повернення на посаду у майбутньому. Оплату праці вчителів релігії за викладання в школі бере на себе держава, що відображено в Основному Законі ще з 17 червня 1888 року [4].

Релігійна педагогіка є галуззю практичної теології. Методику викладання релігії в школі вивчають під час навчання на богословському факультеті в університетах як вчителі, так і майбутні служителі церков і пастирі. Значна частина випускників теологічного факультету в майбутньому працюють в галузі освіти учителями релігії у шкільних закладах, теолого-педагогічними представниками в церковних установах, займають посади академічних асистентів пасторів, викладають в інститутах удосконалення педагогічних кадрів, займаються науковою роботою та актуальними дослідженнями у релігійно-теологічному напрямку.

Частина студентів вивчає теологію і релігійну педагогіку з релігійних переконань, бажаючи пов'язати свою майбутню професію з вихованням віри та християнських традицій, дехто бере курс релігії лише для того, щоб отримати другий предмет у диплом, вважаючи її «легким» і «доступним» предметом.

Відомий австрійський релігійний педагог А.Бухер [2, 19–47] у 1999 році провів масштабне опитування 755 німецьких та австрійських студентів (57,6 % – католики, 42,4 % євангелісти), майбутніх вчителів релігії про вмотивованість навчання на теологічному факультеті. Частина опитуваних (38,5 %) заявила, що вивчає теологію як основний предмет, (33,9 %) респондентів відносять теологію до другорядних предметів і 27,5 % обирають теологію третім предметом. У відповідях на запитання «Для чого Ви вивчаєте теологію?» простежуються такі мотиви: бажання стати добрим учителем релігії (45,3 %), прагнення здійснювати релігійну соціалізацію (44,3 %), інтерес до теології як науки (26,1 %), усвідомлення покликання до теології (22,3 %), прагнення поглиблення віри (16,3 %), пошуки шансів влаштуватись на роботу (12,9 %), реалізація суспільної активності (6,2 %), випадковість (2,8 %).

Відповідаючи на запитання «Що Ви очікуєте від навчання?», більшість опитаних стверджувала, що прагне отримати знання Біблії, сформувати практичні навички, почерпнути інформацію про інші релігії, а також поглибити власну, віру та воцерковлення. Для багатьох студентів визначальним критерієм у вивченні теології став власний як позитивний, так і негативний досвід відвідування уроків релігії в школі.

На теологічних факультетах майбутні вчителі релігії вивчають низку

спеціалізованих предметів: релігієзнавство, герменевтику, введення у Старий та Новий Заповіт, книги Біблії, історію церкви та еклезіологію, педагогічну майстерність, психологію релігії дитини, методику та правові засади викладання релігії, планування занять, систематичну та практичну теологію, релігієзнавство та місіологію, релігійну педагогіку. Класична концепція релігійної педагогіки ставить перед майбутніми вчителями певні вимоги та сподівання, а саме: бути носіями Слова Божого та поширювати Його (Євангельське наставляння), стати кваліфікованим викладачем у галузі християнства та компетентним у бесідах з учнями (герменевтика), вести дискусії на суспільні теми (проблемно-орієнтаційна робота), сприяти терапевтичній та психологічній підтримці релігійної соціалізації учнів [Kunstmann, 225–230].

Для розуміння загальної системи релігійно-педагогічної освіти не можна залишити поза увагою факт надання можливості підвищення кваліфікації досвідченим учителям і молодшим учителям релігії. Згідно умов, які узгоджені на основі Конкордату з Ватиканом у 1933 році, церква несе відповідальність за прийом кваліфікованих, відповідальних та високоморальних вчителів, тому церкви мають власні інститути, які контролюють процес викладання релігії та підвищення кваліфікації вчителів у школах свого єпископства.

Учителі релігії, які працюють у державних закладах освіти і склали перший та другий державний іспити, є членами церкви і бажають викладати релігію, мають можливість проходити навчання у церковних теологічно-педагогічних інститутах на курсах післядипломної освіти (*Nachqualifikationskurs*), які організовані без відриву від роботи. Курси тривають протягом кількох семінарських тижнів (половина під час канікул, інша половина протягом навчального року) та трьох семінарах протягом вихідних днів. Разом це складає термін понад три роки і включає різноманітні теологічні та релігійно-педагогічні дисципліни. Оплату праці вчителів релігії за викладання в школі бере на себе держава. Ці питання регулюються Основним Законом країни ще з 17 червня 1888 року [5, 209–212].

До 2007 року навчання та підвищення кваліфікації учителів релігії в Австрії відбувалося лише у відповідних релігійно-педагогічних академіях, а з початку жовтня 2007 воно проходить в спеціальних педагогічних інститутах. У 2007/2008 навчальному році в Австрії розпочався новий етап у підготовці вчительських кадрів та в підвищенні їхньої педагогічної кваліфікації. 51 державну і приватну Педагогічну академію та інститут було об'єднано в 14 Педагогічних вищих навчальних закладаів, 9 з яких фінансуються державою, 4 належать церкві, і 1 належить до змішаного типу підпорядкування (федерація, країна, церква). Спільне навчання та проходження курсів підвищення кваліфікації вчителів релігії обов'язкової середньої школи, наприклад вчителів релігії всіх християнських віросповідань для Народної, Головної, Спеціальної та Політехнічної шкіл (*Volksschule, Hauptschule, Sonderschule, Polytechnische Schule*) проходить в одних і тих же Педагогічних вищих навчальних закладах. Освіта вчителів релігії для загальноосвітніх, а також професійних середніх та вищих шкіл і надалі здійснюється в університетах.

1 жовтня 2007 року академічним святом та спільним богослужінням, в якому брали участь представники одинадцяти християнських церков Австрії, у Відні

було відкрито новий Церковний педагогічний вищий навчальний заклад. Цей навчальний заклад, який складається з восьми інститутів та базується на концепції міжхристиянської спеціалізації освіти вчителя релігії, є не лише найбільшою відповідною установою в Австрії, але і єдиним у своєму роді у всій Європі. У трьох приміщеннях нового церковного Педагогічного вищого навчального закладу в Wien-Strebersdorf, Wien-Gersthof і Krems (Нижня Австрія) навчаються нині близько 1400 студентів. Навчання проводиться протягом шести семестрів і завершується отриманням академічного ступеня бакалавра освіти «Bachelor of Education» (BEd) для вчителів релігії народної, основної та спеціальної школи. Крім навчання, цей вищий навчальний заклад пропонує також курси підвищення кваліфікації для вчителів релігії всіх типів шкіл.

У цьому єдиному у всій Європі проекті беруть участь представники чотирьох традиційних християнських віросповідань: католики, євангелісти, православні та старокатолики. Православна церква вперше в німецькомовному просторі має можливість надання релігійно-педагогічної освіти. Тим самим розв'язується проблема не лише у забезпеченні підготовки релігійних педагогів цього віросповідання, але і підтримуються права релігійних переконань православних християн та забезпечується організація і проведення уроку православної релігії у школі, який викладається в Австрії з 1993 року. Церковний Педагогічний вищий навчальний заклад Відня прагне на високому рівні здійснювати процес підготовки педагогічних кадрів, намагається сприяти інноваційним нововведенням в інституті підготовки та підвищенні кваліфікації вчителів релігії. На прикладі цього навчального закладу можна зробити висновок, що вся навчальна діяльність тут відбувається на основі міжконфесійної злагоди, на спільних практичних діях, в яких розвиваються індивідуальні цілі і бачення, що мають суспільне значення і соціальну значимість для молодого покоління.

Висновки. Австрія впродовж багатьох років своєї історії активно використовує потенціал релігії для виховання молодого покоління. З цією метою державно-церковні відносини закріплені законодавчо, в тому числі в Основному Законі країни. Держава не лише регулює діяльність різних конфесій і релігій, але й надає їм відповідну фінансову допомогу, створює умови для викладання релігії в школі, для підготовки педагогічних кадрів у навчальних закладах різного типу. Найактивнішу участь в релігійній освіті країни бере католицька церква, як найчисельніша в Австрії, та її навчальні заклади і вчителі. Результатом співпраці між державою та церквою є високий рівень вихованості австрійських школярів і той факт, що Австрія є однією з найстабільніших і найбагатших країн Європи і світу.

Список використаних джерел:

1. М'яковський М. Є. Система підвищення кваліфікації педагогічних кадрів Австро-Угорщини в XIX ст. / М. Є. М'яковський // *Рідна школа*. – 2007. – № 3. – С. 78–80.
2. Anton Bucher, Silvia Arzt. *Vom Katecheten zur Religionspädagogin. Eine empirische*

Untersuchung über die Studienmotive, die religiöse Sozialisation und die Studienerwartungen von jungen TheologInnen, in Religionspädagogische Beiträge 42, 1999. – S. 19–47.

3. *Beiträge zur Österreichischen Erziehungs- und Schulgeschichte 12. – Wien, 1910. – 189 S.*
4. *Erler Adalbert, Kaufmann Ekkehard. Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte, 1978. – 1067 s.*
5. *Kalb Herbert. Verfassungsrechtliche und einfachgesetzliche Verankerung des Religionsunterrichtes, in Historische und rechtliche Aspekte des Religionsunterrichtes, 2004. – S. 209.*
6. *Korherr Edgar Josef. Hierzenberger Gottfried, Praktisches Wörterbuch der Religionspädagogik und Katechetik. 2, 1978. – 815 s.*
7. *Konkordat zwischen Franz Joseph I und Papst Pius IX. – Wien, 1855. – Art. V).*
8. *Kunstmann Joachim. Religionspädagogik. A.Franck Verlag Tübingen und Basel Dischingerweg, 2004. – S. 202–204.*
9. *NVBI. – Wien, 1915. – S. 39–41.*
10. *Rees Wilhelm, Der Religionsunterricht, Joseph/Schmitz Heribert. Handbuch des katholischen Kirchenrechts. 2, 1999. – P. 734–735.*
11. *Schnell H. 100 Jahre Pädagogischen Instituts der Stadt Wien. Festschrift. – Wien–München, 1968. –S. 82.*
12. *Plochl Willibald, Wesen und Funktion der Konkordate am Beispiel des österreichischen Konkordats, in Schambeck Herbert (Hrsg), Kirche und Staat. Fritz Eckert zum 65. Geburtstag, 1976. – 209 s.*